
MŰHELYTANULMÁNYOK

DISCUSSION PAPERS

MT-DP – 2018/2

Vakság és rövidlátás

FAZEKAS KÁROLY

Műhelytanulmányok
MT-DP – 2018/2

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet

Vakság és rövidlátás

Szerző:

Fazekas Károly
főigazgató
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
tudományos főmunkatárs
MTA KRITK Közgazdaság-tudományi Intézet
email: fazekas.karoly@kritk.mta.hu

2018. január

Kiadó:
Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet

Vakság és rövidlátás

Fazekas Károly

Kivonat

A fejlett nyugati világ liberális demokráciáinak intézményei egyre nehezebben tudják kezelni a gyors technológiai fejlődéssel, a gazdaság elengedhetetlen szerkezeti átalakulásával, a demográfiai és migrációs folyamatok felgyorsulásával mindinkább súlyosbodó társadalmi problémákat. A tanulmány J. D. Vance: *Hillbilly elégia: Egy család és egy kultúra válságának emlékirata* című könyvének bemutatása kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy a jól működő intézmények feltételezik, hogy az állampolgárok nem csupán a korszerű technika és szervezetek működtetésére képes kognitív készségekkel rendelkeznek. A témával foglalkozó közgazdasági elemzések szerint egyre fontosabbak és egyre nagyobb hozammal bírnak a nem kognitív készségek a fejlett országok munkapiacán. Sok esetben éppen a nem kognitív készségek hiánya az oka a helyi társadalmak működésképtelenségének, az intézmények egyre súlyosbodó zavarainak s végül a helyi társadalom teljes szétesésének. Ugyanakkor ezek a készségek fejleszthetők és legnagyobb hozama a kora gyermekkorban és az iskoláskorban történő beavatkozásoknak van. Bár a liberális és a konzervatív gondolkodók világképében jelentős különbségek vannak az egyén felelősségének és kötelezettségeinek felfogásában, a nem kognitív készségek fejlesztésének prioritásában és az ebből fakadó teendők meghatározásában lehetőség van a konszenzusra a két tábor között.

JEL kódok: I21, I26, I28, J24, R23, Z13

Tárgyszavak: nem kognitív készségek, technológiai forradalom, emberítőke-beruházások, oktatáspolitikai, migráció

A tanulmány rövidített változata megjelent az Élet és Irodalom 2018. január 12-i számában. Az írás az MTA KRTK KTI „Érték, kultúra és morál a modern gazdasági növekedés narratíváiban c. kutatási program keretében készült.

Blindness and shortsightedness

Károly Fazekas

Abstract

Institutions of the liberal democracies of the developed Western world are increasingly insufficient to deal with the ever worsening of social problems associated with technological progress, the rapid economic transformation of the economy, the demographic issues and the acceleration of demographic and migration processes. This essay reminds us that well-functioning institutions assume that citizens should have possess both cognitive and non-cognitive skills required by modern technology and organization. Economic analyzes on the subject show that non-cognitive skills in the developed countries' labor market are becoming more and more important. In many cases, the lack of non-cognitive skills is the very cause of the inefficiencies of local societies, the ever-increasing disturbance malfunctioning of institutions, and finally in some cases of the complete disintegration of local societies. At the same time these skills, however, can be improved and interventions at the early age of children provide the greatest yields. Although there are significant differences in the perception of the individual's freedom and responsibility between liberal and conservative social views, there is no difference between conservative and liberal opinions which do not diverge on the perspectives on the importance and social need of the enhancement of non-cognitive skills.

JEL: I21, I26, I28, J24, R23, Z13

Keywords: non-cognitive skills, technological revolution, human capital investment, education policy, migration

„A felelősségtudat hiányát látjuk itt – azt az érzést, hogy nem tudod kontrollálni saját életed, és a készséget arra, hogy ezért bárkit okolj, kivéve saját magadat.” (Vance, 2016)

Széchenyi István 1860-ban a *Diszharmónia és vakság* című írásának első oldalán, a korabeli ausztriai politikai helyzet taglalását felvezetve, mindössze néhány héttel öngyilkossága előtt írta a következő mondatokat:

„Népek kormányaikkal való diszharmóniáját harmóniába hozni mindig nehéz, még akkor is, ha a vezetők és a vezetettek – amennyire lehet – világosan látnak. Ha azonban a népek rövidlátással vannak megverve, a hatalmon lévők pedig egyenesen vakok, akkor a harmónia megteremtése némiképp bizony meghaladja az emberi erőt, s ilyenkor dönt a véletlen, a világszellem, a magasabb fény, a fátum, az Isten – már ahogy ki-ki hite, nézetei és ösztönei szerint értelmezi.” (Széchenyi, 1860/2001, 37. o.)

Széchenyi *mai* olvasójának a *mai* magyarországi állapotokat érzékelve, nem nehéz átélni a zaklatott lelkű gróf akkori elkeseredését. Manapság ilyen helyzetekben a magukat liberálisnak tartó gondolkodók leginkább az *intézmények minőségében* keresik a bajok forrását. Egyrészt a *rossz kormányzásban*, amely nem képes megteremteni a polgárok és az ország boldogulásának anyagi és szellemi előfeltételeit, másrészt a *demokrácia zavarai*ban, az ellenzéki pártok és szavazók tehetetlenségében, akik „rövidlátásuk” miatt nem képesek felismerni és helyesen elemezni ezt a helyzetet. Nem tudják, talán nem is akarják elzavarni az ország javait elpocsékoló, a Köz érdekeit figyelmen kívül hagyó, „vak” vezetőiket.

A választók rövidlátásának mélyebb okait keresve legtöbbször az ország oktatási rendszere kerül figyelmünk előterébe. Kézenfekvőnek tűnik, hogy egy demokráciában, ha jó az iskola, akkor a kiművelt, értelmes, felvilágosult emberek többsége képes felismerni valós érdekeiket, és pártokon, civil szervezeteken, helyi közösségeken keresztül megszervezve, megfelelő tudású és biztos morális alapokon álló képviselőket, jó kormányzatot képes választani magának. Látnunk kell azonban, hogy az oktatás minőségét jelző mutatók – például a PISA-felmérések eredményei – önmagukban nem magyarázzák az országok teljesítménye között megfigyelhető hatalmas különbségeket.¹ Az is igaz, hogy az intézmények igen eltérő *minőségétől* függetlenül az utóbbi évek eseményeinek mintázata – a populizmus térnyerése, a politikai elit diszkreditálódása, vezetésre való képtelensége – nagyon hasonló a manapság ezer sebből vérző Nyugat liberális demokráciáinak világában. Nem haszontalan

¹ Az oktatás minősége és a gazdasági teljesítmény összefüggéséről lásd: Hanusek -Woessmann (2012).

tehát, ha tovább kutakodunk a szemünk előtt kibontakozó társadalmi válság mélyebb okait keresve.

A közpolitikáról való közvélekedés szerint a kormányzati intézmények kimunkálói csak abból indulhatnak ki, hogy az emberek végső soron racionális, saját érdekeik által vezérelt szereplői a társadalomnak. A közpolitika formálóinak ezt a kőkemény realitást figyelembe véve, és nem egy soha nem volt, ideális világ normáihoz igazítva kell megalkotniuk a jól működő kormányzás intézményeit. Csakhogy David Hume óta tudjuk, hogy ez az előfeltételezés nem teljesen igaz. Az emberek magatartását nem csupán pillanatnyi érdekeik, hanem normák, morális elkötelezettségek, kulturális bevésődések, ideák, vágyak, célok, szokások, hitek, téveszmék, tabuk és fétisek, motivációk és gátlások is befolyásolják. A jó kormányzás előfeltétele pedig pontosan abban áll, hogy megértjük az emberek magatartását befolyásoló tényezők valódi jellemzőit, és ezeket is figyelembe véve hozzuk meg az intézmények kialakítására és működtetésére vonatkozó döntéseinket (Hume, 1742/1994, Bowles, 2016).²

Az előbbi kijelentés alátámasztását egy távoli példával kezdem, amely sokunkat foglalkoztat, és valószínűleg mindannyiunk számára megszívleendő tanulságokat nyújt. Közismert, hogy Donald Trump senki által meg nem jósolt – legtöbbünk számára az utolsó pillanatilag merő képtelenségnek tartott – választási győzelméhez nagymértékben hozzájárultak az Egyesült Államok közép-nyugati területein élő, – alacsony iskolai végzettségű, alacsony várható életkeresetű és magas munkanélküliségi kockázatú – „fehér szegények” szavazatai.³ Ők többségükben azoknak a skót és ír telepeseknek a leszármazottai, akik az Appalache vidék Kanadától egészen Alabamáig húzódó hatalmas területeiről, mindenekelőtt Virginia, Nyugat-Virginia, Kentucky, Dél-Ohio területeiről tömegesen áramlottak a 19. század végén és a 20. század első felében, majd a második világháborút követő fellendülés idején az amerikai Közép-Nyugat, leginkább pedig Észak-Ohio – néhány évtizede még Amerika legvirágzóbb régiójának hirdetett,⁴ ma leginkább rozsdaovezetként ismert – agglomerációiba. Céljuk az volt, hogy könnyebb megélhetéshez, jobb élethez jussanak az autógyárakban, a vasművekben, a szénbányákban. Amerika számukra *akkor* valóban a korlátlan lehetőségek országa volt. A Steve Earle által is megénekelte,⁵ gyakran – az Appalache-vidék hegyi településeiből útnak induló emberek gúnyneve után – *Hillbilly*

² A viselkedési közgazdaságtan térhódítása a közgazdasági gondolkodásban, Richard Thaler 2017-ben odaítélt közgazdasági Nobel-díja jórészt ennek a felismerésnek a gyümölcse.

³ Lásd erről Young (2016, 2017) a *The Guardian*-ben megjelent, mély empátiával megírt leírását az indianai Munciben talált állapotokról.

⁴ A szlogent eredetileg 1944-ben a Cleveland Electric Illuminating Company marketing vezetője találta ki a vállalat grandiózus iparfejlesztési terveinek támogatására.

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=dT-yIYR7vV8>

Highway-ként is emlegetett 23-as úton több millió ember költözött át Ohióba a jobb élet reményében.⁶

A clevelandi CIC óriásplakátja 1962-ben a Cleveland Hopkins repülőtéren

Forrás: <https://clevelandhistorical.org/index.php/files/show/4614>.

Az amerikai álom a 23-as út végén nem csupán a természet viszontagságaitól, a kényelmetlen életviszonyoktól való megszabadulást jelentette, hanem a középosztályhoz való tartozás, a megfelelő egészségügyi ellátáshoz, iskolákhoz, fogyasztási cikkekhez, saját házhoz, jó autóhoz való hozzájutásban testet öltő *siker* reményét is (Phelps, 2017). Ez az ígéretekkel, tervekkel, várakozásokkal, kudarcokkal, újrakezdésekkel és beteljesült álmokkal teli világ roppant meg először a világválság idején, majd ez a világ indult bomlásnak a második világháborút követő évek újabb eufóriája után, az első és második olajválság éveiben. Az 1990-es évek pozitív fejleményei után végül itt vált sokak számára szinte elérhetetlen vágyálommá a nyomorúságból való kitörés az ezredfordulót követően és különösképpen a 2008-as gazdasági válságot követő években (Kneebone és szerzőtársai, 2011).

Számtalan regényt és tanulmányt írtak erről a folyamatról, de semmi nem tárja fel ennek a tengernyi személyes kudarcnak az okait és következményeit olyan szeretettel és megértéssel, mint J. D. Vance 2016-ban megjelent önéletrajza, a *Hillbilly elégia: Egy család és egy kultúra válságának emlékirata* című könyve (Vance, 2016). A szerző saját családjának történetén keresztül nem csupán az egyéni és családi kudarcok és frusztrációk

⁶ Nagyon szép közelképet mutat be erről a folyamatról Carl E. Feather egy észak-ohiói megye, Ashtabula county családtörténeteit feldolgozó könyvében (Feather, 1998).

okait meséli el nekünk, hanem kapaszkodókat is ad ahhoz, hogy miként lehet kijutni az olyan helyzetekből, amelyek kudarcokra, magánéleti válságokra, bűnözésre, nyomorra és egész életeken át tartó keserűségekre ítélnék bennünket. Noha a könyvről hetekkel a megjelenése után már lelkes méltatások jelentek meg – többek között, a New York Timesban, a The Guardianben, a New Yorkerben, a konzervatív City Journalban, Bill Gates blogjában – az igazán elementáris visszhangot a szerzővel a *The American Conservative* 2016. július 22-i számában megjelent interjú váltotta ki (Deher, 2016). A megjelenést követő napokban oly sokan próbálták letölteni az interjú szövegét, hogy előfordult, a túlterheléstől újra és újra lefagytak a magazin ilyen mértékű érdeklődésre nem tervezett serverei (Deher, 2017). A könyv egyszerre érintette meg, készítette gondolkodásra, véleménynyilvánításra a liberális és a konzervatív amerikaiakat.

Vance, aki a népes családból elsőként került be az Ohio Állami Egyetemre, és végül fehér hollóként felvételt nyert a Yale jogi karára, ma befektetési jogász az ohioi Columbusban. Egy magát konzervatív gondolkodónak tartó fiatalemberként képes volt megszólítani azokat is, akik liberális baloldali gondolkodású, demokrata szavazóknak tartják magukat, és azokat is, akik konzervatív világlátású republikánusnak. Ennek oka egyrészt a hitelesség. Vance csodálatra méltó őszinteséggel, kendőzetlenséggel, ugyanakkor szeretettel és megértéssel beszél arról a világról, amely szinte kivétel nélkül kudarcos, keserves életre ítéli mindazokat, akik beleszülettek. Miközben kíméletlen őszinteséggel beszél az alkohollal, drogokkal és súlyos párkapcsolati problémákkal küzdő édesanyjáról. Gondolatainkat újra és újra odavezeti azokhoz – mindenekelőtt a nagymamához, a testvéréhez, egy-egy nagybácsihoz és unokatestvérehez –, akik számára segítséget, erőt és támaszt adtak ahhoz, hogy ne maradjon ki a középiskolából, ne váljon végleg kábítószerfüggővé, ne jusson börtönbe, és ne pusztuljon bele az alkoholizmusba, a bandaháborúkba, mint oly sokan mások körülötte. Ez a *belepusztulás* Vance történeteiben egyáltalán nem írói túlzás. Az ohioi Middletown, ahol Vance gyerekkorát és középiskolai éveit töltötte, olyan megyében van (Butler County), ahol ma egy évben többen halnak meg kábítószer-túladagolásban és gyógyszerfüggőség okozta egészségkárosodásban, mint más, szokásos betegségekben (Merica, 2017).⁷ A könyv olvasása során nem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy Tolsztoj oly sokat idézett kezdőmondata az Anna Kareninából sok esetben épp megfordítva igaz. A boldog családok bizony lehetnek igen eltérő formában boldogok, miközben a nyomorúság, a szegénység, a boldogtalanság bugyrai gyakran és meglepő módon hasonlóak.

A könyv kirobbanó sikerének másik oka éppen a kiegyensúlyozott világlátás. Vance nagyon is fontosnak tartja azokat az intézményeket, amelyek a nehézségekkel küzdő családok túlélését és anyagi, mentális helyzetük rendezését szolgálják. Maga sem tudta volna elvégezni

⁷Lásd erről a témáról Margaret Talbot és Philippe Montgomery fotóit és szövegeit a The New Yorker 2017. október 30-i számában (Talbot–Montgomery, 2017).

a középiskolát, az egyetemet ilyen intézmények hathatós támogatása nélkül. Világosan látja azonban – és történeteinek keresztül meg is tudja értetni velünk –, hogy ezek az intézmények önmagukban ugyanúgy nem képesek megoldani az ipari forradalmak szemétdombjára vetett ohioi fehér melóscsaládokba született fiatalok jelentős részének helyzetét, mint ahogy az utóbbi évtizedek minden igyekezete ellenére, kudarcot vallottak a belvárosi fekete vagy latin gettók világában.

Az író saját sorsán keresztül pontosan arra hívja fel figyelmünket, amiről nem szívesen beszélnek, amit ma is erős fenntartásokkal kezelnek a liberális megmondó emberek. Rávilágít arra, hogy az új generációk sorsáért közösségi felelősséget viselők, a szülői közösségek, a szélesebb család, az iskolai pedagógusok, az egyházak, civil szervezetek aktivistái semmivel sem pótolható szerepet játszanak abban, hogy a nehéz körülmények közé született gyerekeknek reális esélyük legyen kikerülni a szegénységből és a kilátástalanságból. Ez a pótolhatatlan szerep pedig elsősorban nem karitatív akciókban merül ki, hanem mindenekelőtt a rájuk bízott, segítségükre szoruló gyerekek jellemének, érzelmi intelligenciájának – a közgazdasági elemzésekben *nem kognitív készségeknek* nevezett jellemzőinek – alakításában, fejlesztésében.

A nem kognitív készségek egyéni, társadalmi hatásainak elemzése különösképpen kedvelt és sikeres területe napjaink közgazdasági kutatásainak (Fazekas, 2017). Ezek a kutatások leggyakrabban a személyiségpszichológiában Big Five néven ismert készségcsoportokra (lelkiismeretesség, konszenzuskészség, kiegyensúlyozottság, nyitottság, extrovertáltság) kidolgozott mérési módszereket használnak. A 21. századi iskola feladatairól nyilatkozó oktatási szakemberek még ma is leginkább a *kognitív készségek* elsajátításának, fejlesztésének fontosságát hangsúlyozzák. Ezzel szemben évtizedeket átölelő longitudinális közgazdasági elemzések sora bizonyítja, hogy a koragyerekkorban kialakuló, de későbbi életrészekben is formálódó *nem kognitív készségek* sokkal inkább meghatározzák életeseeményeinket – családi életünket, válásainkat, az állam által üldözött és olykor börtönnel megtorolt bűneinket, büntelenségünket, életkeresetünket, iskolai végzettségünket, kábítószer- vagy gyógyszerfüggőségünket, egészségben-betegségben eltöltött életünket –, mint az iskolában megszerezhető kognitív készségek (Heckman és szerzőtársai, 2006, Whitmore és szerzőtársai, 2016).

Kétségtelen, hogy manapság a magukat liberálisnak valló értelmiségiek nem szívesen vezetnek vissza a társadalom problémáit az érintettek morális állapotára, jellembeli minőségére, erkölcsi hiányosságaira. Pedig a jellem, a morális tartás, az érzelmi intelligencia, az empátiára, a mások megértésére, a másokkal való együttműködésre való hajlam jelentőségének felismerése korántsem tradíció nélküli a liberális gondolkodásban. A liberális közgazdaságtan klasszikusai Adam Smithől John Stuart Millen át Amartya Senig felismerték

és megfogalmazták, hogy liberális társadalmakat és piacgazdaságokat csak magabiztos, erős jellemű egyének képesek felvirágoztatni (Smith, 1759/1977, Mill, 1859/2001, Sen, 1993).

Nem kétséges, hogy a liberális demokráciák épületének elengedhetetlen tartozéka a joguralom, a független igazságszolgáltatás, a fékek és ellensúlyok demokratikus rendszere, a közszolgák elszámoltathatósága, a döntések átláthatósága, a civil szervezetek tevékeny részvétele a közügyek gyakorlásában. Végső soron azonban az országok sorsa az őket alkotó egyének lelkében és jellemében van belekódolva (Reeves, 2017a). John Stuart Mill tömören így fogalmazta meg ezt 1859-ben, alig néhány hónappal Széchenyi *Diszharmóniájának* megírása előtt. „Egy ország minősége hosszú távon azonos az országot alkotó egyének minőségével.” (Mill 1859/2001.)

Nem csupán az egyéneknek, de az általuk alkotott közösségeknek is van morális tartásuk. Ezt a helyi társadalmakat megerősítő, fenntartó szövödéket teszik igazán próbára a válságos periódusok: amikor bezárnak a gyárak, a bányák, a fűrészüzemek, széthullnak a korábban meglévő, bennünket segítő és számunkra irányt mutató közösségek. Nem könnyű azok helyzete, akiknek ilyen időket kell átélniük. J. D. Vance a rozsdáövezet fehér szegényeinek kilátástalansága kapcsán a pszichológiából ismert *tanult tehetetlenség* fogalmát idézi fel. Amikor hosszú időn keresztül képtelenek vagyunk megbirkózni az élet kihívásaival, úgy érezhetjük, hogy képtelenek vagyunk a jövő eseményeit számunkra kedvezően befolyásolni. Megszűnik bennünk a tettekre sarkalló erő, instabil, demoralizálódott érzelmi állapotba kerülünk, és egy idő után akkor sem teszünk semmit sorsunk jobbra fordítása érdekében, amikor arra lenne reális lehetőségünk. (Juhász és szerzőtársai 2015)

Nem véletlenül érintik meg elementáris erővel a magyarországi olvasót is a *Hillbilly elégia* történetei. Amerikában és leginkább éppen Észak-Ohio bányáiban és iparvállalataiban a 20. század első évtizedeiben sokáig a *hunky* volt a *hillbilly* magyar/kelet-európai megfelelője. 1880 és 1921 között közel másfél millió magyar emigrált a monarchiából Amerikába. Az ő történeteikről mesél gyönyörűen és emberséggel Forgács Péter, korabeli film és hangfelvételekből összeállított *Hunky Blues – Az Amerika álom* című, 2009-ben készült filmje.⁸ Nem kell azonban a múlt századi Amerikáig hajóznunk, hogy magyarországi fehér szegényekkel találkozzunk. Borsod, Baranya lepusztult falvai, bezárt bányái, elnéptelenedett ipartelepei nem csupán a nyomorban élő cigány családok történeteit rejtik. Vesztesek itt a „fehér” szegények is. Az elmúlt évek tapasztalata megmutatta, hogy számukra sem az eddig elindított térségfejlesztési programok, sem a segélyezés, sem a közmunka nem nyújtott valódi menekülési utat a nyomorból és a kilátástalanságból.

Sokan úgy vélik, hogy az ország leszakadó felében a megoldás útja a vállalkozások támogatása, a munkások célzott, a pillanatnyi munkaerő-kereslethez alkalmazkodó szakmai

⁸ http://film.indavideo.hu/video/f_hunky_blues.

képzése, a vállalatok adóterheinek csökkentése, versenyképességének fokozása. A közgazdasági elemzések azt mutatják, hogy a 21. században versenyképes gazdaságok munkaerőpiacán mindinkább felértékelődnek a munkaerő karakterkészségei (Edin és szerzőtársai, 2017). Ennek a folyamatnak a felismerése, a sikeres szakpolitikák megtalálása nem privilégiuma sem a konzervatív, sem a liberális gondolkodásnak. Vance amerikai sikerkönyve éppen arra hívja fel figyelmünket, hogy ma egy felelősen gondolkodó és cselekvő liberális állampolgár számára éppoly fontosak az állampolgárok jellemét, morális tartását, nem kognitív készségeit fejlesztő eszközök, mint a felelősen gondolkodó és cselekvő konzervatív állampolgár számára.

Mi hát a teendő? Ma már számos empirikus vizsgálat igazolja, hogy a karakter készségek megfelelő szakértelemmel, elkötelezettséggel, szeretettel és odaadással gyermek- és felnőttkorban egyaránt fejleszthetők. Az államnak tanácsadással, képzéssel segítenie kell a szülőket, a családokat, a pedagógusokat ebben a munkában. Támogatni kell az egyházakat és a civil szervezeteket abban, hogy teret adjanak a közösen megélt empátiának, egymás támogatásának, közösen kitűzött társadalmi célok elérésének. Semmi sem pótolhatja azonban az egyén felelősségét ebben a folyamatban. Ebben a tekintetben valóban van különbség a liberális és a konzervatív álláspontok között. A konzervatív oldal számára különösképpen fontosak a múlt generációk által számunkra közvetített kulturális sémák a jelen generációk morális tartásának kialakításában. A liberális gondolat nagy hangsúlyt fektet az egyén felelősségére. A lelkiismeret, a tetteinket megítélő pártatlan megfigyelő, mint azt Adam Smith óta tudjuk, az önmagunkkal és környezetünkkel folytatott küzdelmeink, saját reflexivitásunk eredményeként munkálódik ki bennünk. A morális tartás azonban nem csupán az egyéni küzdelem eredménye, hiszen mások, a szűkebb és tágabb közösség rólunk alkotott ítéleteinek figyelembevételével és feldolgozásával szilárdul meg bennünk. Az emberi lét igazi drámája, hogy a felelős, értelmes, tisztességes élet felelősségét mindenkinek viselnie kell, bárhova is születik. Ebbe az életbe kétségtelenül beletartozik a tények megismerésén, morális döntéseken alapuló választói magatartás, a küzdelem a demokratikus társadalom alapvető intézményeinek megőrzéséért és újrateremtéséért. Mindazon értékek megmentéséért és formálásáért, melyeknek megőrzésében és továbbadásában a konzervatív és a liberális állampolgárok egyaránt és joggal a nemzet fennmaradásának és boldogulásának előfeltételét látják – feltéve, hogy nem vakok vagy rövidlátóak.

Hivatkozások

- BOWLES, S. (2016): The Moral Economy: Why Good Incentives Are No Substitute for Good Citizens (Castle Lectures Series). Yale University Press. New Haven–London.
- DEHER, R. (2016): Trump: Tribute of Poor White People. The American Conservative, július 22. <http://www.theamericanconservative.com/dreher/trump-us-politics-poor-whites>
- DEHER, R. (2017): Hillbilly Energy. J. D. Vance and the forces that elected Trump. The American Conservative, február 1. <http://www.theamericanconservative.com/articles/hillbilly-energy>
- EDIN, P.–FREDRIKSSON, P.–NYBOM, M.–ÖCKERT, B. (2017): The Rising Return to Non-Cognitive Skill. IZA, DP No. 10914. <http://ftp.iza.org/dp10914.pdf>
- FAZEKAS KÁROLY (2017): Nem kognitív készségek hiánya a munkaerőpiacon. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP-2017/9. http://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2017/11/FK-BWP1709-jav-OE_FKjav.pdf
- FEATHER C. E. (1998): Mountain People in a Flat Land: A Popular History of Appalachian Migration to Northeast Ohio, 1940–1965. Ohio University Press, 281 o.
- HANUSHEK, E. A.–WOESSMANN, L. (2012): Do better schools lead to more growth? Cognitive skills, economic outcomes, and causation. Journal of Economic Growth, Vol. 17. No. 4 267–321. o. <https://doi.org/10.1007/s10887-012-9081-x>
- HECKMAN, J. J.–STIXRUD, J.–URZUA, S. (2006): The effects of cognitive and noncognitive abilities on labor market outcomes and social behavior. Journal of Labor Economics, Vol. 24. No. 3. 411–482. o. <https://doi.org/10.1086/504455>
- HUME, D.(1742/1994): David Hume Összes esszéi, I–II. Fordította: Takács Péter. Budapest, Atlantisz.
- JUHÁSZ JUDIT–BAJMÓCY ZOLTÁN–GÉBERT JUDIT–MÁLOVICS GYÖRGY (2015): Szegénység, képességek, lehetőségek. Szegénységkezelési szempontok Amartya Sen elméletének tükrében. Közgazdasági Szemle, LXII . évf., 2015. május (544–564. o.)
- KNEEBONE, E.–NADEAU, C.BERUBE, A. (2011): The Re-Emergence of Concentrated Poverty: Metropolitan Trends in the 2000s. Brookings. Metropolitan Opportunity Series, november 3. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/1103_poverty_kneebone_nadeau_berube.pdf.
- LILLANOV M. (2016): The End of Identity Liberalism. New York Times. 2016.11.20. https://www.nytimes.com/2016/11/20/opinion/sunday/the-end-of-identity-liberalism.html?_r=0
- MERICA D. (2017): Trump declares opioid epidemic a national public health emergency. CNN, október 26. <http://edition.cnn.com/2017/10/26/politics/donald-trump-opioid-epidemic/index.html>.
- MILL, J. S. (1859/2001): On Liberty. Batoche Books, Kitchener. 2001. 109 o. <https://eet.pixel-online.org/files/etranslation/original/Mill,%20On%20Liberty.pdf>
- PHELPS, E. S. (2017): This Thing Called the American dream. Project Syndicate, augusztus 28. <https://www.project-syndicate.org/commentary/recalling-the-american-dream-by-edmund-s--phelps-2017-08?barrier=accessreg>
- REEVES, R. V.–HALIKIAS D. (2017): The Liberal Case for Character in a Populist Age. The Brookings Institution, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/04/ccf_20170421_liberal_case_for_character_reeves.pdf

- REEVES, R. V. (2017a): Liberals, Worry About Citizens' Character, Not Just Trump's. Commentary. RealClearPolitics, április 26. https://www.realclearpolitics.com/articles/2017/04/26/liberals_worry_about_citizens_character_not_just_trumps_133705.html
- REEVES, R. V. (2017b): Dream Hoarders: How the American Upper Middle Class is Leaving Everyone Else in the Dust, Why That is a Problem, and What to Do About it. Brookings Institution. 240 pages. <https://www.amazon.co.uk/Dream-Hoarders-American-Leaving-Everyone/dp/081572912X>
- SEN, A. K. (1993): Az egyéni szabadság mint társadalmi elkötelezettség. Megjelent: Kindler József–Zsolnai László (szerk.): Etika a gazdaságban. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 26–44. o.
- SMITH, A. (1759/1977): Az erkölcsi érzelmek elmélete. Megjelent: Márkus György (szerk.): Brit moralisták a XVII. században. Fordította: Fehér Ferenc. Gondolat Kiadó, Budapest, 423–553. o.
- SZÉCHENYI ISTÁN (1860/2001): Diszharmónia és vakság. Gúnyos vitairat rapszódikusan és sebtében papírra vetve. Megjelent: Fenyő Ervin (szerk.): Diszharmónia és vakság. Széchenyi István utolsó napjainak dokumentumai. Magyar Könyvklub, Budapest, 37 o.
- TALBOT, M.–MONTGOMERY, P. (2017): Faces of an Epidemic. In Montgomery County, Ohio, opioid addiction permeates everyday life. The New Yorker, Portfolio. October 30. <https://www.newyorker.com/magazine/2017/10/30/faces-of-an-epidemic>
- VANCE, J. D. (2016): Hillbilly Elegy: A Memoir of a Family and Culture in Crisis. HarperCollins Publishers, New York, Kindle Edition.
- WHITMORE, S. D.–NUNN, R.–BAUER, L.–MUMFORD, M.–BREITWIESER, A. (2016): Seven Facts on Noncognitive Skills from Education to the Labor Market. The Hamilton Project. Brookings Institute, Economic Facts, Washington. http://www.hamiltonproject.org/assets/files/seven_facts_noncognitive_skills_education_labor_market.pdf
- YOUNGE, G. (2016): The view from Midtown. The Guardian, október 11. <https://www.theguardian.com/membership/2016/oct/11/middletown-gary-younge-us-election-presidential-muncie-indiana>.
- YOUNGE, G. (2017): My travels in white America – a land of anxiety, division and pockets of pain. The Guardian, november 9. <https://www.theguardian.com/us-news/2017/nov/06/my-travels-in-white-america-a-land-of-anxiety-division-and-pockets-of-pain>